

Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами в процесі професійно орієнтованої практики

У статті обґрунтовано важливість практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, схарактеризовано принципи її організації, описано підходи до організації різних видів практики в контексті соціальної підтримки й допомоги людям з особливими потребами.

Ключові слова: людина з особливими потребами, професійно орієнтована практика; ознайомча, волонтерська, профілактично-виховна, навчально-технологічна, стажерська, переддипломна практика майбутніх соціальних працівників.

Постановка наукової проблеми та її значення. У контексті реформування системи соціального захисту України, її орієнтації на парадигму особистісно-орієнтованої взаємодії особливо актуальними стають проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах до соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. Вона полягає у формуванні освіченої, творчої особистості, здатної обрати активну позицію, ефективно реагувати на потреби вразливих груп суспільства, надавати їм компетентну соціальну допомогу.

Значущим етапом у системі підготовки соціального працівника є практична складова частина як важлива ланка формування вмінь та засвоєння навичок майбутньої професійної діяльності.

Аналіз досліджень цієї проблеми. На сьогодні в педагогічній науці розроблено різні аспекти професійного становлення майбутніх фахівців соціальної сфери (І. Зверева, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко та ін.). Актуальними є наукові дослідження теоретико-методологічних основ соціально-педагогічної роботи з різноманітними категоріями споживачів соціальних послуг та професійної підготовки фахівців до певної сфери соціальної діяльності (О. Главацька, І. Зверева, Г. Золотова, І. Іванова, І. Ковальчук, Г. Лактіонова, О. Межирицький та ін.).

Одночасно підвищується інтерес до питань соціальної підтримки осіб з особливими потребами – категорії, яка гостро відчуває проблему соціальної незахищеності: здійснюється аналіз загальних підходів до реабілітації дітей з особливими потребами (Л. Грачов, І. Іванова, О. Лебединська, Н. Морова, Л. Тюття, Т. Єгорова та ін.); досліджується взаємозв'язок медико-психолого-соціальної реабілітації інвалідів та їх інтеграції в суспільство (Т. Добровольська, Л. Вакуленко, В. Мурза, В. Мухін, І. Мисула, Н. Шабаліна, М. Швед, Л. Шипіцина та ін.); висвітлюються питання взаємодії різних соціальних партнерів у реабілітації дітей-інвалідів (Д. Вернер, Г. Сілласте та ін.).

Проте необхідно зазначити, що проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами в процесі професійно орієнтованої практики досліджена недостатньо.

Мета статті – обґрунтувати значення професійно орієнтованої практики в підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами.

Завдання – визначити основні принципи та підходи до організації професійно орієнтованої практики майбутніх соціальних працівників, розглянути різні види практики в контексті соціальної роботи з людьми з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Практика є одним з основних компонентів професійної підготовки майбутнього соціального працівника. Її суть полягає у формуванні вмінь творчо застосовувати науково-теоретичні знання й практичні навички, отримані під час вивчення професійно орієнтованих дисциплін, розвитку в студентів інтересу до науково-дослідницької роботи в соціальній роботі.

Форма, тривалість і терміни проведення практики визначаються навчальними планами професійної підготовки майбутніх соціальних працівників з урахуванням особливостей освітньо-кваліфікаційного рівня. Відповідно, професійно орієнтована практика є інтегрованим базовим компонентом особистісно-професійного становлення фахівця, процесом взаємозв'язку теоретичного навчання із самостійною роботою в закладах соціальної сфери, оволодіння різноманітними видами професійної діяльності, у якому цілеспрямовано створюються умови для самопізнання, самовизначення, самоствердження, розвитку потенційних творчих можливостей студента під час виконання різних професійних ролей, формування потреби самовдосконалення.

Теоретико-методологічною основою для організації професійно орієнтованої практики є системний, комплексний, програмно-варіативний, індивідуально-творчий, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний підходи.

Зважаючи на сучасні вимоги до системи вищої освіти, особистості соціального працівника, його професійної підготовки, розвитку творчих можливостей, основними принципами організації професійно орієнтованої практики, спрямованої на взаємодію з людьми з особливими потребами, є:

- зв'язок теоретичного навчання і практики (застосування на практиці теоретичних знань про людину з особливими потребами та суспільство, усвідомлення їх значущості для успішної професійної діяльності; закріплення при вивченні теоретичних дисциплін емпіричних знань, отриманих на практиці);
- послідовність (поетапне засвоєння комплексу професійних умінь і навичок роботи з особами з обмеженими функціональними можливостями, поступове оволодіння професійними функціями фахівця);
- наступність та безперервність (змістовний зв'язок усіх видів практики протягом усього періоду навчання);
- динамічність (поступове ускладнення завдань різних видів практики, розширення спектра соціальних ролей і видів діяльності з клієнтами з особливими потребами);
- поліфункціональність (одночасне виконання різних професійних функцій, оволодіння під час різних видів практик різними професійними ролями);
- перспективність (ознайомлення зі сферами соціальної діяльності з урахуванням їх перспективного розвитку);
- вільний вибір (урахування інтересів та потреб і студентів, і керівників практики через вибір бази проходження практики, зміст конкретних завдань у межах загальних завдань практики, тематику спільної практичної та науково-дослідницької роботи);
- співробітництво (створення в процесі практики умов, за яких відносини між студентом і керівником практики будуються на пріоритеті довіри й партнерства, студент усвідомлює себе самостійним суб'єктом професійної діяльності);
- самостійність (реалізація функцій у різних видах самостійної діяльності);
- дослідницький підхід (можливість досліджувати різні соціально-психологічні проблеми клієнтів з особливими потребами);
- активність та ініціативність студентів (активна професійна позиція, прояв принциповості, послідовного відстоювання власних поглядів, психологічне налаштування на діяльність, вироблення індивідуального творчого підходу до професійної діяльності, знаходження оптимальних шляхів і засобів творчого розв'язання соціальних ситуацій, самоактуалізація та самореалізація студентів у професійній діяльності);
- взаємозумовленість загального та професійного розвитку особистості (формування в майбутніх соціальних працівників позитивного ставлення щодо розвитку професійнозначущих властивостей особистості та мотиваційно-творчої спрямованості професійної діяльності; здійснення професійної підготовки як розвитку творчої особистості майбутнього фахівця, який має значний творчий потенціал в єдності із соціальною активністю щодо його реалізації в професійній діяльності);
- систематичне стимулювання творчої професійної діяльності практикантів (з боку викладачів, керівників професійно орієнтованої практики) та самостимулювання (під впливом сформованої у студентів мотивації щодо творчої професійної діяльності);
- поєднання педагогічного контролю, колективного аналізу діяльності практикантів із їх самоконтролем, самоаналізом, самооцінкою (здійснення аналізу й формулювання цілей і завдань кожного етапу соціально-педагогічної практики; здійснення в опосередкованій формі педагогічного контролю через створення ситуацій, які стимулюють самоаналіз, самооцінку, взаємооцінку; виявлення студентом власних досягнень, помилок, невдач; порівняння мети й результатів діяльності; визначення причин недоліків у діяльності, пошук можливих шляхів її покращення; врахування практикантом оцінювання іншими (викладачами, соціальними працівниками, клієнтами, студентами);

- системно-цілісний аналіз майбутніми соціальними працівниками їх практичної підготовки (цілісне застосування форм і методів розв'язання соціально-виховних, розвивальних та інших завдань; порівняння особливостей та ефективності різноманітних форм, методів і прийомів соціальної роботи з людьми з особливими потребами, визначення найбільш оптимальних та ефективних шляхів і варіантів вирішення професійних задач) [1, с. 14–15].

У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича накопичено досвід організації неперервної практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, яка включає такі види професійно орієнтованої практики: ознайомча (I курс), волонтерська (II курс), профілактично-виховна (III курс), навчально-технологічна (IV курс), стажерська (IV курс), переддипломна (V курс).

Ознайомча практика є початковим етапом у системі практичної підготовки майбутніх фахівців до роботи з людьми з особливими потребами, первинною ланкою оволодіння професійними знаннями, формування умінь і навичок. Саме в цей період закладається фундамент досвіду професійної діяльності, практичних умінь і навичок, особистісних якостей соціального працівника, ставлення до професії, які отримують розвиток на наступних етапах практики. За навчальним планом ознайомча практика студентів напряму підготовки «Соціальна робота» проводиться в II навчальному семестрі (4 кредити / 144 години; 1 день на тиждень).

Основними базами ознайомчої практики, діяльність яких спрямована на соціальну підтримку осіб із функціональними обмеженнями, є благодійні фонди («Діти-інваліди», «Аквілла»), Міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, Чернівецький комунальний територіальний центр соціального обслуговування «Турбота».

Волонтерська професійно орієнтована практика відіграє важливу роль у процесі практичної підготовки майбутніх фахівців, зокрема й до роботи з людьми з особливими потребами, формуванні умінь та навичок здійснення волонтерської діяльності, засвоєння її основних цінностей (альтруїзму, милосердя, благодійництва), вміння творчо застосовувати знання на практиці. За навчальним планом волонтерська практика студентів напряму підготовки «Соціальна робота» проводиться у III–IV навчальних семестрах (5 кредитів / 180 годин; 1 день у тиждень).

Під час проходження практики в Міжнародному благодійному фонді «Аквілла» студентів залучають до таких видів діяльності:

- здійснення соціального супроводу дитини з особливими потребами;
- здійснення соціально-патронажної роботи із сім'єю, яка виховує дитину з особливими потребами;
- участь у розподілі клієнтам матеріальної допомоги (одяг, продукти харчування), за потреби – доставка за місцем проживання;
- участь в акціях, спрямованих на привертання уваги громадськості до проблем дітей-інвалідів;
- участь у підготовці та проведенні засідань клубу «Перлина» (для дітей-інвалідів і їхніх батьків) [4, с. 10–11].

Основними видами діяльності студентів у Чернівецькому міському центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (МЦСССДМ) щодо соціальної допомоги особам з особливими потребами є:

- участь в акціях, святах, які проводить МЦСССДМ із клієнтами;
- участь у консультаційній роботі з відвідувачами закладу;
- допомога в підготовці та проведенні засідань клубу «Паросток» (для батьків, які виховують дітей-інвалідів та молодих інвалідів).

Профілактично-виховна практика майбутніх соціальних працівників передбачає закріплення теоретичних знань, формування практичних умінь і навичок здійснення профілактично-виховної роботи з клієнтами, розвиток особистісних якостей, творчого потенціалу майбутніх соціальних працівників. За навчальним планом профілактично-виховна практика студентів напряму підготовки «Соціальна робота» проводиться в V навчальному семестрі (4 кредити / 144 години; 1 день у тиждень).

Студенти-практиканти здійснюють соціальне обстеження сімей учнів, проводять профілактично-виховні заходи (бесіди, тренінги, конкурси, розвивальні ігри) з учнями різного віку, діагностують індивідуальні властивості особистості (інтереси, актуальні проблеми та потреби, соціальні зв'язки, причини виникнення соціальних, психологічних, емоційних порушень, позитивного потенціалу, «проблемного поля», соціального статусу), розробляють і застосовують програми реабілітаційної роботи з вихованцями.

Базами зазначеного виду практики, де проводиться соціально-педагогічна робота з дітьми з особливими потребами, є навчально-реабілітаційні центри, спеціальні загальноосвітні школи.

Різноманітні професійні обов'язки фахівця реалізуються в специфічних видах соціальної роботи, зумовлених особливостями різних категорій клієнтів, у тому числі людей з особливими потребами. Кожен із видів професійної діяльності соціального працівника повинен бути забезпечений відповідними, адекватними змісту роботи методами, методиками, технологіями. Підготовка майбутніх фахівців передбачає засвоєння ними великого обсягу фахових знань і умінь, оволодіння технологіями соціальної роботи для успішного її здійснення. Зазначена мета досягається в процесі організації навчально-технологічної професійно орієнтованої практики. За навчальним планом навчально-техно-логічна практика студентів напряму підготовки «Соціальна робота» проводиться у VIII навчальному семестрі (3 кредити / 108 годин; 1 день у тиждень).

У процесі проходження навчально-технологічної практики майбутні фахівці підвищують рівень соціальної адаптації індивіда або групи, здійснюють профілактику явищ дезадаптації, соціокультурну реабілітацію людини з функціональними обмеженнями.

Стажерська професійно орієнтована практика реалізує компетентнісний підхід до практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, формує вміння бачити й вирішувати соціальні проблеми, здійснювати дослідницьку діяльність, розвиток особистісних якостей, творчого потенціалу фахівців. За навчальним планом стажерська професійно орієнтована практика студентів напряму підготовки «Соціальна робота» проводиться в VII навчальному семестрі (4 кредити / 144 години; 4 тижні з відривом від навчання).

В основі переддипломної практики – виконання студентами професійних обов'язків соціального працівника (X навчальний семестр (6 кредитів / 216 годин; 8 тижнів із відривом від навчання).

Стажерська та переддипломна професійно орієнтована практика, на відміну від інших видів, надає можливість використання більш тривалих форм соціальної роботи з особами з особливими потребами. До них належать патронажна робота, надання адаптивно-реабілітаційної допомоги, проведення консультаційних бесід, соціально-психологічних тренінгів, організація клубів спілкування, ігротек, літніх реабілітаційних шкіл та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зважаючи на викладене, організація неперервної професійно орієнтованої практики в підготовці майбутніх соціальних працівників сприяє формуванню умінь та навиків взаємодії з особами з особливими потребами, різноманітних видів допомоги та системи методів роботи з ними; формуванню професійно значущих особистісних якостей, а також створенню умов для розвитку творчого потенціалу. Подальшого наукового вивчення потребують питання організації професійно орієнтованої практики майбутніх соціальних працівників із різними категоріями клієнтів, а також практичної підготовки студентів до соціальної роботи за кордоном.

Джерела та література

1. Галагузова Ю. Н. Социальная педагогика: практика глазами преподавателей и студентов : пособие для студ. / Ю. Н. Галагузова, Г. В. Сорвачева, Г. Н. Штинова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 224 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – [2-ге вид.]. – Київ ; Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
3. Кобилянська Л. І. Практична підготовка соціальних гувернерів у вищих навчальних закладах : навч.-метод. посіб. / Л. І. Кобилянська, Т. А. Равлюк. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2012. – 216 с.
4. Програма волонтерської соціально-педагогічної практики : метод. рекомендації / уклад. : Т. А. Алексєнко, Т. А. Равлюк. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2010. – 36 с.

Равлюк Тат'яна. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами в процесі професійно орієнтованої практики. В статті обґрунтована важливість практичної підготовки майбутніх соціальних працівників. Характеризовані принципи організації: зв'язи теоретичних знань і практики, послідовності, неперервності, поліфункціональності, перспективності, самостійності, активності, ініціативності і др. Описані підходи (системний, комплексний, програмно-варіативний, індивідуально-творчий, особисто орієнтований і др.) до організації різних видів практики (ознакомительної, волонтерської, профілактично-виховної, навчально-технологічної, стажерської, переддипломної) в контексті соціальної підтримки і допомоги людям з особливими потребами. Специфіка неперервної професійно орієнтованої практики сприяє формуванню умінь і навиків взаємодії майбутніх фахівців з людьми з особливими потребами в різноманітних видах допомоги і системи методів роботи з ними; формуванню професійно значущих особистісних якостей, а також створенню умов, для розвитку творчого потенціалу.

Ключевые слова: человек с особыми потребностями, профессионально ориентированная практика; ознакомительная, волонтерская, профилактически-воспитательная, учебно-технологическая, стажерская, пред-дипломная практика будущих социальных работников.

Ravliuk Tetiana. Future Social Workers Preparation to the Work with People with Special Needs in the Process of Professionally Oriented Praxis. The importance of future social workers training is proved, the principles of its organization are characterized (the theoretical knowledge and practice, consistency, continuity, polyfunctionality, prospect, independence, activity, initiative, etc.), approaches (the system, an integrated, software-variant, individually-creative, student-focused, etc.) to the organization of different types of praxis (introductory, voluntary, preventive, educational-technological, trainee, predegree) in the context of social support and care for people with special needs are described in the article. Specificity of continuous professional-oriented praxis facilitates the formation of future specialists skills of interaction with the people with special needs in various forms of assistance and system of methods; and the formation of professionally significant personal qualities, as well as the creation of conditions for the development of creativity.

Key words: people with special needs, professionally oriented praxis, introductory, voluntary, preventive, educational-technological, trainee, predegree praxis of future social workers.

Стаття надійшла до
редколегії
28.05.2014 р.
